

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

**studijní opora k předmětu
pro studenty kombinované formy studia
oboru Sociální patologie a prevence**

Doporučený semestr:	třetí
Prerekvizita:	není
Navazující předmět:	není
Kreditová dotace:	4
Ukončení předmětu:	zkouška
Garant předmětu:	PhDr. Josef Kasal, Ph.D.

Vyučující: PhDr. Josef Kasal, Ph.D.

Kontakt: josef.kasal@uhk.cz

Hodinová dotace přímé výuky:

Prezenční forma studia: přednáška 2 hod. týdně
seminář 1 hod. týdně
Kombinovaná forma studia: 10 hod. za semestr

Pravidla komunikace s vyučujícím:

Prostřednictvím e-mailové korespondence, v konzultačních hodinách – zveřejněny na webových stránkách katedry

Úvod do studia předmětu

Předmět je koncipován tak, aby studentům mezioborově vymezil sociální a kulturní antropologii vůči dalším humanitním disciplinám. Sociální a kulturní antropologie je významným prostředkem poznání vývoje kultury jako významného lidského adaptačního mechanismu. Dává nahlédnout do přístupů k poznávání vývoje lidských společností s akcentem na institucionalizaci jejich života. V neposlední řadě odkrývá symbolickou rovinu života lidských společností.

Cíle předmětu

Cílem předmětu je pochopit pojem kultura jako aktivního činitele ve vývoji lidstva, umět aplikovat poznatky předmětu zejména v problematických otázkách globalizace a s ní související multikulturalitou a multietnicitou, v otázkách rasové a náboženské nenávisti. Studenti si osvojí logiku vývoje kultury a zásady kulturního relativismu a naučí se nabyté vědomosti využívat v konkrétních činnostech na úseku sociálních služeb.

Osnova předmětu

Vymezení pojmu kultura, antropologie, sociální a kulturní antropologie.

Rasa jako biologická kategorie a kulturní konstrukce.

Kultura – vývoj pojmu, třída kulturních jevů, kultura jako adaptační mechanismus, multikulturalismus, kulturní determinismus, kulturní relativismus
Etnicita, multietnicita,

Vývojové mezníky sociální a kulturní antropologie:

- Evolucionismus a vývojová linearita.
- Difusionismus, heliolitická škola.
- Americký historismus, F. Boas a jeho přínos překonávání rasistických stereotypů
- Konfiguracionismus a jeho přínos ve vymezení kultury, R. Benedictová-kulturní vzorce
- Kulturní determinismus, M. Meadová – gender
- Funkcionalistická a strukturálně funkcionalistická antropologie, Malinowski,

- Radcliffe- Brown.
- Strukturální antropologie jako věda o binárních kontrastech, C. Lévi-Strauss
- Symbolická antropologie, P. Bourdieu.
- Soudobá antropologie.

Literatura

Základní literatura:

- AUGÉ, M. Antropologie současných světů. Brno: Atlantis 1999. ISBN 80-7108-154-X
ERIKSEN, T. H. Sociální a kulturní antropologie. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6
FREUD, S. *Totem a tabu, vtip*. Praha: Práh, 1991. ISBN 80-9000835-1-X
HORÁKOVÁ, H. *Kultura jako všelék?* Praha: SLON, 2012. ISBN 978-80-7419-103-9
JENNINGS, J., HOEBEL, E. Readings in anthropology. New York: McGraw-Hill Book Company, 1972.
KRAFT, H. Tabu, magie a sociální skutečnost. Praha: Mladá fronta, 2006. ISBN 80-204-1345-6
LÉVI-STRAUSS, C. *Strukturální antropologie*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-713-7
LÉVI-STRAUSS, C. *Antropologie a problémy moderního světa*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-2098-5
MALINOWSKI, B. Sex a represe v divošské společnosti. Praha: SLON, 2006. ISBN 978-80-86429-46-2
SKALNÍK, P., ŠAVELKOVÁ, L. *Okno do antropologie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2008. ISBN 978-80-7395-042-2
MURPHY, R.F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON, 2001. ISBN 80-85850-53-2
SOUKUP, M. Základy kulturní antropologie. Praha: Akademie veřejné správy o.p.s., 2009. ISBN 978-80-87207-003-1
SOUKUP, V. Dějiny antropologie. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0337-3
SOUKUP, V. Přehled antropologických teorií kultury. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-929-1

Rozšiřující literatura:

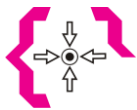
- BENEDICTOVÁ, R. Kulturní vzorce. Praha: Argo, 2007. ISBN 80-7230-212-7
BARTHES, R. *Mytologie*. Praha: Dokořán, 2004. ISBN 80-86569-73-X
BORECKÝ, V. Porozumění symbolu. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-371-7
BURKE, P. *Co je kulturní historie?* Praha, Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-302-8
DETHLEFSEN, T. Oidipus a hádanka života. Praha: Euromédia Group, 2006. ISBN 80-242-1531-4
ECO, U. Skeptikové a těšitelé. Praha: Svoboda, 1995. ISBN 80-205-0472-9
JENNINGS, J., HOEBEL, E. Readings in anthropology. New York: McGraw-Hill Book Company, 1972.
LÉVI-STRAUSS, C. *Smutné tropy*. Praha: Odeon, 1966.
PETRÁŇ, T. *Ecce homo. Esej o vizuální antropologii*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2011. ISBN 978-80-7395-341-6

Požadavky na ukončení předmětu

Zápočet: Splnění úkolů samostatné práce, odborná esej

Zkouška: ústní, prezentace zpracovaných konceptů vybraných literárních titulů

1 Vymezení předmětu sociální a kulturní antropologie

Cíle

Motivovat studenty ke studiu člověka z pohledu antropologického. Seznámit je s předmětem sociální a kulturní antropologie, zvláště se zaměřit na kulturní vnímání lidských variet. Poukázat na nesmyslnost rasové a etnické nenávisti.

Časová náročnost

2 hodiny

Pojmy k osvojení

sociální antropologie, kulturní antropologie, systém kultury, instituce, mýtus, rituál, totem

1.1 Antropologický přístup ke studiu člověka

Co je antropologie? Výraz je tvořen dvěma řeckými slovy, *antropos* a *logos*, která lze přeložit jako *člověk* a *rozum*. Antropologie je tedy věda o člověku.

Sociální antropologie je nauka o člověku ve společnosti.

Zásadní význam v oboru antropologie má také termín *kultura*. Pochází z latinského slova *colere*, což znamená pěstovat, kultivovat. (Stejný původ má i slovo *kolonie*). Kulturní antropologie je tedy „nauka o kultivovaných lidech“, tzn. těch aspektech lidství, jež nejsou dané, ale spíš získané.

Kultura v sobě skrývá základní dvojznačnost, se kterou se budeme potýkat celou dobu studia. V čem spočívá?

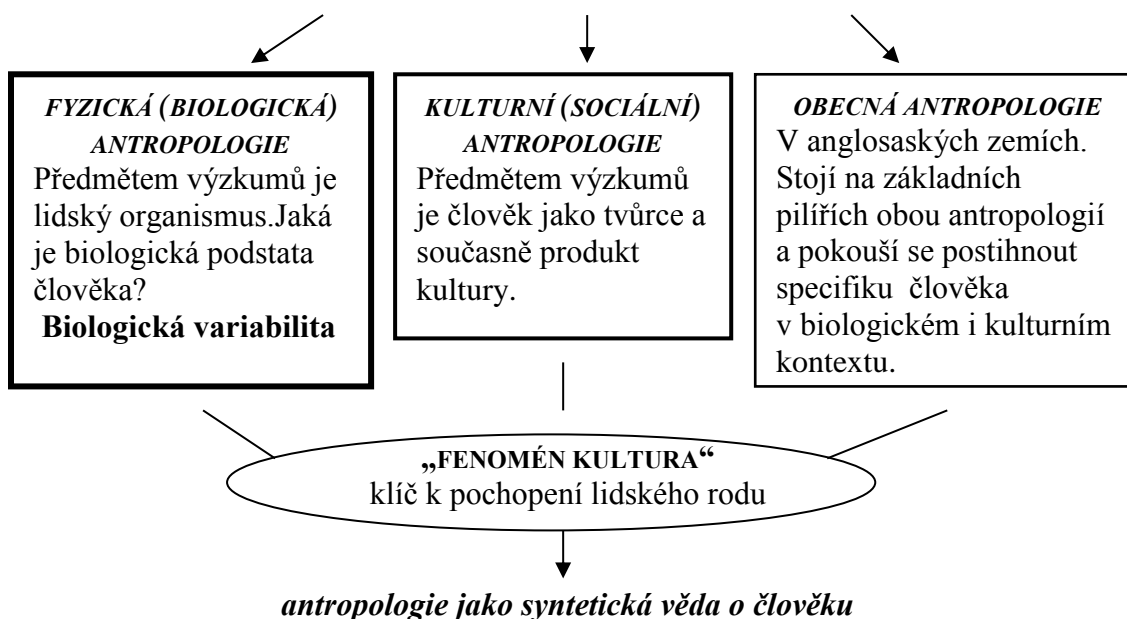
Na jedné straně jsou všichni lidé stejnou měrou kulturní a v tomto smyslu termín kultura odkazuje k základní *podobnosti* mezi lidmi. Na druhé straně ale lidé získali různé schopnosti, představy atd., a jsou tedy díky kultuře *odlišní*.

Stručná definice antropologie by mohla znít takto: „*Antropologie je srovnávací studium kulturního a sociálního života.*“ (Eriksen 2008, s. 13, 14).

Jak je patrné z následujícího schématu je předmět antropologie vnitřně členěn nejčastěji na tři způsoby zaměření. *Fyzická antropologie* zkoumá biologickou variabilitu lidí. Jejím předmětem zkoumání jsou tedy fyziologické zvláštnosti jednotlivých lidských skupin. Zájmem fyzické antropologie je samozřejmě také výzkum fylogeneze lidského druhu na základě kosterních nálezů. Antropologie však není zaměřena pouze do daleké budoucnosti, všímá si tak např., jaký vliv má životní styl na lidskou fyziognomii. *Kulturní a sociální antropologie* zkoumá člověka jako tvůrce a zároveň jako produkt kultury. Tento druh badatelského zájmu známe z cestopisů a cestopisných knížek, ve kterých jsme stále překvapováni lidskou mnohotvárností. *Obecná antropologie* se snaží o syntézu obou předcházejících.

„Vstup“ do předmětu antropologie

BIOLOGICKÁ EVOLUCE + KULTURNÍ EVOLUCE ⇒ ČLOVĚK JAKO *BIOKULTURNÍ* TVOR

MÝTUS JAKO ANTHROPOLOGICKÉ MYŠLENÍ

- Otázky: **Kdo je člověk? Jaký je jeho původ? Proč je smrtelný?**
- V šeru dávnověku je vysvětlení nalézáno v **mýtech, bájích, magii**

Mýtický obraz světa je podle Budila (1997) klasifikačním a kognitivním systémem, ve kterém je zakotven normativní řád kultury. Podle témat, kterými se mýty zabývají a druhu otázek, na které odpovídají, můžeme mýty rozdělit do těchto základních skupin :

Mýtus	Téma
▪ Kosmogonický *	Původ a vznik světa
Teogonický	Původ a zrození bohů
Etiologický	Výklad o příčinách, původu a podstatě různých předmětů a zvyků
Heroický	Původ a založení dané kultury

1.2 Cestami (fyzické) antropologie

Snaha klasifikovat pestré spektrum ras a etnických typů představuje významný stimul, který přispěl ke zrození **etnické antropologie**.

Fyzická antropologie: zabývá se studiem variability, morfologie a fyziologie lidského rodu v čase a prostoru.

Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840) německý lékař a přírodovědec: navrhl užívat pojem **antropologie jako označení pro přírodopis člověka**.

1775 můžeme považovat za zrození disciplíny, která se systematicky zabývá studiem morfologických proměn příslušníků rodu homo.

Bl. byl přesvědčen že lidstvo tvoří jediný druh, který se dále dělí na různé lidské rasy.

Pojem **rasa** (z arabského „*rás*“ počátek, původ, ale také hlava). Poprvé v r. 1684 použil francouzský lékař Bernier. Až Bl. systematicky tato kategorie zdomácněla.

1795 Bl. podle barvy pleti a geografického rozšíření rozčlenil rasy na pět základních skupin:

kavkazská (Evropa a přilehlé oblasti)

mongolská (východní Asie vč. Číny a Japonska)

etiopská (původní obyvatelé Afriky)

americká (původní obyvatelé Nového světa)

malajská původní obyvatelé tichomořských ostrovů a australští domorodci)

Byl přesvědčen, že člověk byl stvořen **na jediném místě** a odtud se rozptýlil do celého světa.

Vznik různých ras vysvětluje jako „**degeneraci**“

Taxonomii ras vtiskl **hierarchický** charakter dle estetického hlediska. Od kavkazského ideálu fyzické krásy směrem k černým negroidům a žlutým mongolům – zahájil období hodnotícího přístupu k lidským varietám – tento přístup se postupně stal nebezpečným nástrojem společenské diskriminace.

Petrus Camper (1722 -1789) holandský lékař, patří mezi průkopníky fyzické antropologie.

Prokázal, že přestože existuje více barev pleti, složení kůže je u všech lidí stejné.

Formuloval myšlenku o společném původu černochů a bělochů (**teorie monogeneze**).

EVOLUCE

Georges Louis Leclere de Buffon (1707-1788), francouzský přírodovědec:

Vyslovil hypotézu o vývojové proměnlivosti druhů v čase. Zásadní podíl na proměnlivosti mají změny prostředí. Zejména upozornil na změny klimatu v různých geologických obdobích.

Je zastáncem monogenetické teorie původu lidstva. – etnická rozmanitost je důsledkem vlivu ekologických, geografických, biologických a sociokulturních faktorů.

Jean-Baptista Pierre Antoin de Monet, rytíř z Lamarcu – Lamarck (1744-1829) francouzský přírodovědec:

Hypotéza o neustálé evoluční **proměně druhů pod vlivem** vnějšího prostředí.

Příčinou proměnlivosti druhů je především tlak prostředí a schopnost organismů aktivně reagovat účelnou adaptací.

Ve srovnání s pozdějším darwinismem Lamarckova teorie evoluce postrádá jakékoliv myšlenky o významu přírodního výběru.

Byl přesvědčen, že živé vzniká z neživého prostřednictvím zvláštních „fluid“.

Významně přispěl k zavedení pojmu **biologie**.

Charles Darwin (1809-1882) anglický přírodovědec , objasnil **principy a mechanismy biologické evoluce**.

Na základě nálezů fosilií a rozdílů mezi stejnými druhy živočichů na Galapágách a jinde na světě pochopil princip **evoluce druhů** a **proces adaptace – Adaptace živých systémů na vnější prostředí**.

Dále rozpracovával **teorii proměnlivosti druhů** a formuloval **teorii přírodního výběru**.

Uvědomil si existenci přirozeného výběru (**selekce**) a také, že příslušníci určitého druhu se od sebe navzájem nepatrně liší (**variabilita**). (Spenser: „příroda zaručuje přežití nejschopnějšího“).

Konstituování antropologie jako biokulturní disciplíny

V druhé polovině 19. stol. se postupně zrodila široce koncipovaná **evolucionistická biologie**, chápaná jako věda o vzniku a vývoji člověka a kultury.

Předmětem antropologických výzkumů se stal člověk nejen jako biologická bytost, ale také jako **tvůrce a produkt kultury**.

James Cowles Pitchard (1786-1848) anglický vědec a lékař.

Výzkum **variability lidstva** zasazuje do kontextu **etnologie**.

Podle něho je jejím cílem popis historie kmenů i ras a stanovení jejich vzájemného vztahu mezi různými lidskými populacemi. Patří k zastáncům **monogenetické teorie** původu lidstva.

Dokonce, dle jeho názoru, původní barva lidstva nebyla bílá, ale černá.

Fyzická antropologie ve Spojených státech - spojeno se skupinou vědců. Kteří v první polovině 19. stol založili **americkou antropologickou školu**

Jednotící ideou byla **teorie polygenismu** (zpochybňování jednotného původu lidských ras).

Louis Agassiz (1807-1873)

Švýcarský přírodovědec. Ve 40. letech přicestoval do Států a zůstal zde ji natrvalo.

Podporoval **polygenismus**. Na základě geografického rozšíření živočichů dospěl k názoru, že existovala různá geografická centra stvoření člověka a tedy i lidské rasy.

Osobní kontakt s americkými černochoy vtiskl jeho úvahám axiologický rozměr, který výrazně diskvalifikoval negroidní populaci: „Černoši jsou líní, hraví, smyslní, imitativní, podlézaví, dobré myslí, ohební, nestálí ve svých cílech, oddaní, něžní, ve všem nepodobní ostatním rasám, nelze než je připodobnit k dětem , vyrostlým do podoby dospělých, avšak přesto jen s myslí dítěte. Domnívám se proto, že nejsou schopni života s bělochy na bázi sociální rovnosti, aniž by se nestáli příčinou sociálních rozbrojů.“

Na koncipování americké antropologie se významně podílel i vědec českého původu **Aleš Hrdlička** (1869-1943), vědec, studoval medicínu v New Yorku a antropologii v Paříži.

Výzkumy rozšíření původních obyvatel Ameriky, – hypotéza, že domorodí obyvatelé Ameriky mají svůj původ v Asii.

Dále se domníval, že neandrtálci byli přímými evolučními předchůdci dnešního člověka.

Rasa jako gnoseologický nástroj studia rozmanitosti lidstva

Samuel Georg Morton (1799-1851), americký vědec a lékař. Jeho teorie je klasickou ukázkou zneužití **antropometrie** k ospravedlnění rasové stratifikace.

Domníval se, že velikost mozkovny souvisí s inteligencí – měření velikosti a shromažďování důkazů jako příspěvek k polygenismu.

Nebral v úvahu, že :

Velikost lebky souvisí s tělesnou velikostí.

Mužské lebky jsou větší než ženské (např. vzorky „černých“ lebek obsahovaly podstatně více ženských lebek)

Franz Boas (1858-1942) americký antropolog německého původu. Důsledně se postavil proti projevům rasismu na půdě antropologie. Jeho přínos ve fyzické antropologii spočívá ve snaze překonat deskriptivní charakter tradičních výzkumů morfologie, variability a funkcí lidského organismu. Na základě studia tělesných znaků přistěhovalců z Evropy a americkými osídlenci zjistil, že morfologické změny souvisí se změnou životních podmínek. "Boas:" Stará myšlenka o absolutní stabilitě lidských typů musí být evidentně opuštěna a spolu s ní i víra v dědičnou nadřazenost jedněch typů nad druhými."

V roce 1950 byla vydána kniha **Rasy** – autorů **C.S. Coona, S. Garna, J.B. Birdsell**
V centru jejich zájmu se ocitly selektivní tlaky (zejm. klima), které mají vliv na genetickou výbavu. Rozdělili lidstvo na 30 ras pouze na základě anatomických znaků.

Ve studiu lidské variability byl pojem rasa užíván jako taxonomická jednotka sloužící k označení **vnitrodruhové populace**, která se od ostatních populací téhož druhu liší svým **geografickým rozšířením** a sdílenými **biologickými znaky**, zděděnými po **společných předcích**.

Tradiční taxonomie obvykle rozděluje lidské populace do tří velkých lidských ras:

1. Černé neboli **negroidní rasy** (tropická Afrika na jih od Sahary)
2. Žluté neboli **mongoloidní rasy** (východní, střední a jihovýchodní subtropická Asie)
3. Bílé neboli **europoidní rasy** (mírný pás Evropy, rozhraní východní Evropy po západní Asii)

Snahu antropologů postihnout variabilitu lidských populací na úrovni rasy kompikuje:

Biologická rozmanitost domorodé populace

Amalgamace – tj. smívání rozdílů mísením ras.

Molekulární genetik

Steve Jones „ Všeobecné genetické rozdíly mezi rasami nejsou o mnoho větší než rozdíly mezi jednotlivými státy v rámci Evropy nebo Afriky. Jedinci, ne rasy, jsou tedy nositeli hlavních rozdílů ve funkčních genech. Rasa definovaná barvou kůže není větší biologickou entitou než národ, jehož identitu utvářela jen velmi krátká společná historie.“

Monocetrická teorie – „hypotéza Eva“ – *Homo sapiens sapiens* vznikl poměrně nedávno (před 200 – 140 tisíci lety), a to pouze na jediném místě (pravděpodobně v subsaharské části Afriky).

Tvůrci hypotézy Eva **molekulární genetik Allan Wilson, Rebecca Cannová, Mark Stoneking**- analýza mitochondriální DNA (mtDNA) – odebráno z placent 147 žen z pěti různých zeměpisných oblastí.

„mitochondriální Eva měla svůj domov v Africe. Odtud se asi před 100 tis. lety začali její potomci šířit do celého světa.

Pod bílou kůží jsme všichni Afričané.

1.3 Přehled vývojových směrů evropské kulturní antropologie

- **Evolucionismus: E.B.Tylor, J.G.Frazer, Němec A. Bastian**

2. polovina 19. a zač. 20. století

Evropské kulturně historické školy

Difuzionismus : zdroje: německá antropogeografie (Ritter 1779-1859, Ratzel 1844-1904) *škola kulturních okruhů*

Nutnost věnovat pozornost kulturním kontaktům etnik a národů v minulosti, migraci, difuzi i hustotě obyvatelstva **exogenní změna** (oproti evol. **endogenní**)

Difuzionisté zdůrazňují: 1. *geografický prostor proti času* 2. *konkrétní vývoj oproti abstraktně stanoveným evolučním stádiím* 3. *migraci jednotlivých etnik a difuzi kulturních prvků proti významu vynálezů a univerzální evoluci celého lidstva*

-**Smith**: představitel manchesterské školy britského difuzionismu

heliolitická škola- Egypt centrem celosvětové kulturní difuze jako princip continuity a geografické souvislosti světové kultury je základním činitelem při utváření lidského myšlení a jednání

- **Funkcionalistická a strukturálně funkcionalistická antropologie**

1. polovina 20. století

(Malinowski) (Radcliffe-Brown)

Rozhodující význam mají **terénní výzkumy**

3 postuláty : 1. postulát **funkcionální jednoty** společnosti

2. postulát **univerzálnosti funkcionalismu**

3. postulát **funkcionální nepostradatelnosti** a objektivní účelnosti sociokulturních jevů

Malinowski: Teorie potřeb – 3 typy:

- **Základní (biologické) potřeby**- zauímají klíčovou pozici, důl. je jejich uspokojování

- **Potřeby instrumentální (sekundární)** vznikají na základě biologických potřeb – **kultura**

- **Potřeby symbolické a intergrativní**

Teorie institucí: Univerzální institucionální struktury:

- *charta – personál – normy a pravidla – hmotné zařízení – aktivita a funkce*

Radcliffe-Brown: Antropologie jako „přírodní věda o společnosti.“

Sociální hodnota: *jakýkoliv předmět nebo jev, který se nějak podílí na blahu společ. /oheň, jídlo, déšť) – souvislost se zvyky a rituály*

Žertovné přátelství-sociální konjunkce-vztah „povolené neúcty“

Vyhýbavé přátelství-sociální disjunkce-vztah založený na pravém opaku předešlého

Gluckman: **Konflikt** jako významný činitel integrace a diferenciacce společnosti.

Lévi-Strauss: Antropologie jako studium **binárních kontrastů**-prvek systému nemá sám o sobě žádný smysl, ale nabývá jej tím, že vystupuje v opozici ve vztahu k jiným prvkům.

- **Kulinářský trojúhelník: Syrové Vařené Shnilé**

EKOLOGICKÁ ANTROPOLOGIE: Kultura je nebiologický adaptační systém, jehož prostřednictvím realizuje člověk jako člen společnosti svůj vztah k ekologickému prostředí. Kulturní změna je chápána především jako adaptační proces.

Nejadaptivnější složky kultury představují technologie, ekonomika a ty prvky sociální organizace, které jsou přímo spojeny s výrobou.

1.4 Přehled vývojových směrů americké kulturní antropologie

KLASICKÝ EVOLUCIONISMUS:

Morgan – výzkum společenského zřízení amerických indiánů

(rod-frátrie-kmen-kmenová konfederace)

- náčrt vývoje manželství a rodiny

(promiskuita—komunální rodina-párové manželství-monogamie)

Vývoj lidstva ve 3 vývojových fázích:

Divošství: dětství lidstva, primitivní lovecké nástroje, oheň, luk, šíp, hrnčířství
východní polokoule: domestikace zvířat

Barbarství: západní polokoule: kukuřice, pálení cihel, tavba rud, železo

Civilizace: písmo, abeceda

KOMPARATIVNÍ VĚTEV EVOLUCIONISMU:

Frazer : *Snaha o rekonstrukci stupňů rozvoje lidského myšlení (zabývá se*

Problémy religie, magie, tabu, totemismu a vývojem politických institucí)

„Zlatá ratolest“ 1911-1915

HISTORISMUS:

Boas: Kultura se promítá do 3 dimenzí

člověk+příroda

vztahy mezi lidmi

etika,estetika,náboženství

Wissler: Kulturní prostor, časová perspektiva

KONFIGURACIONISMUS:

Sapir: Chápe kulturu jako „abstrahované konfigurace myšlenkových a činnostních vzorců“

Ruth Benedictová: V práci *Konfigurace v kultuře Severní Ameriky*(1932) navazuje na Sapira-rozpor v životním stylu národů Puebla a sousední kultury Nawahů.

Kultura Puebla – **introvertní (apollinský typ)**. Sklízí kritiku za schematičnost Nawahové – **extrovertní (dionýský typ)** a filosofický schematismus

„**Kultura je analogická s lidskou osobností v tom, že má více nebo méně konzistentní vzor myšlení a jednání.**“

Práce „Chryzantéma a meč (1946) rozbor všedního japonského života

Linton: 1945 – „Kultura je konfigurací naučeného chování a jeho výsledků, které jsou sdíleny a předávány členy určité společnosti.“

Různá chování a jejich výsledky jsou organizovány v jistý celek v souladu s určitým vzorem.“

Kluckhohn: model „binárních kontrastů“ prostřednictvím testů měly být odhaleny klíčové hodnoty, které lidé dané kultury preferují ve vztahu člověka k člověku a člověka k přírodě.

Kroeber: Zakladatelem každé historické kultury je určitý model-zánik-nový model

2 Antropologické pojetí kultury

Cíle

Přiblížit kulturu jako všelidský fenomén ovlivňující vztah člověka k vnějšímu světu přírodnímu a sociálnímu i vztah člověka k sobě sama. Zdůraznit roli kultury ve schopnosti prohloubit znalosti o člověku směrem ke studovanému oboru.

Časová náročnost

3 hodiny

Pojmy k zapamatování

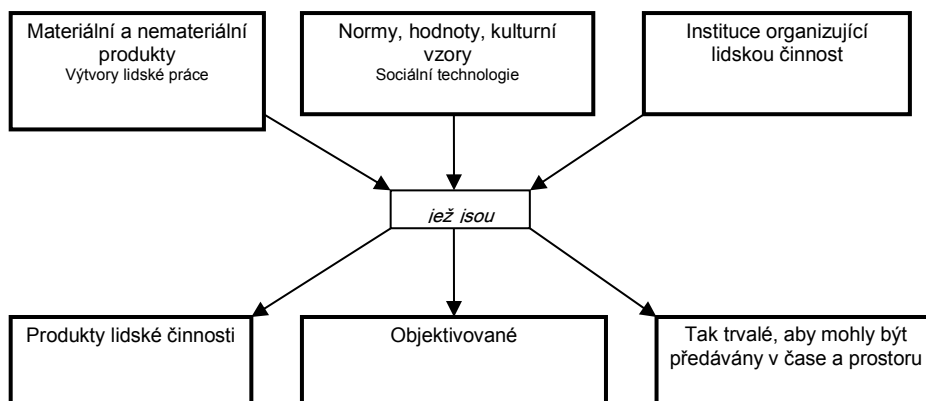
axiologické pojetí kultury, třída kulturních jevů, interpretace kultury, kulturní a sociální

2.1 Vymezení pojmu kultura

Kultura je slovo, termín, pojem, koncept i koncepce. Etymologicky je význam slova kultura odvozen od rolnictví a kultivace zemědělské půdy. Slovu kultura předcházela výraz „coultur“, což je radlice pluhu. Latinský kořen slova kultura „colere“ znamená kultivovat i bydlet. Od pojetí kultury jako kultivace přírody je jen krůček k myšlence kultivovat člověka a formou výchovy a vzděláním tříbit jeho ducha. (Horáková 2012: 62, 64)

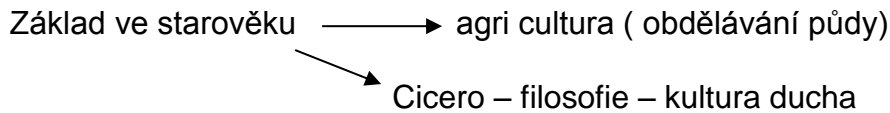
Obecně používáme slovo kultura v několika rovinách. Nejběžněji ve vztahu k umění, k uměleckému zážitku, intelektuální činnosti. Dále ji dáváme do souvislosti s úrovní životního stylu, estetických hodnot, dále také jako součást životního stylu, způsobu života. Životní styl, tedy to jak žijí lidé, je také v případě kultury nejbliže jejím antropologickému pojetí.

Obr. č. 1 Třída kulturních jevů

V přehledu uvádíme stručný vývoj pojmu kultura tak, jak je vnímán v evropské tradici.

Pojem kultura v široké míře užíván až ve XX. Století.

Německo:

XVII. stol. – Pufendorfovy spisy – pojem používán v protikladu k přírodě

- jako samostatný termín zahrnující *všechny lidské výtvoř*(zejména společenské instituce, oděv, jazyk, vědění, morálku, zvyky)

XVIII. stol. – **K**=zušlechtění či zjemnění všech duchovních a fyzických sil člověka nebo celého národa

K universalisaci pojmu přispěl Herder v díle „Ideje k filosofii dějin lidstva“:

- **K** jako nástroj přizpůsobení, jímž člověk nahrazuje svoje fyzické nedostatky v boji o existenci
- **K** je univerzální vlastností lidstva
- Nemohly existovat nekulturní národy, existují jen více či méně kulturní společnosti

XIX. stol. píše o kulturách Humboldt. Německý historik KLEMM vytvořil prototyp širokých, popisných definic kulture.

Velká Británie:

Edward Burnett TYLOR jeho definice kulture znamená vědeckou revoluci: „*Kultura neboli civilizace je složitý celek, který zahrnuje vědu, víru, morálku, právo, obyčeje a jiné schopnosti a návyky, jež si člověk osvojil jako člen společnosti.*“

Amerika XX. stol.:

A.L. KROEBER, C. KLUCKHOHN – rozbor více jak 150 definic kulture.

→Každá kultura zahrnuje tyto charakteristiky:

- Je produktem – byla vytvořena člověkem.
- Je historická – vznikla v určitém časovém a prostorovém rozmezí
- Je selektivní – uskutečňuje se v procesu výběru a vývoje.
- Lze se jí učit (často opomíjený rys).
- Je založena na vzorech, které rozlišují jednu od druhé.
- Je specificky lidským fenoménem, tzn. Není jen výlučnou záležitostí jedince, ale je sdílena s jinými, má vliv na sociální vazby a zahrnuje v sobě množství integrálních prvků, které ji charakterizují.

Z *antropologického hlediska* patří do kulture všechno co je nebiologické povahy, co je společensky sdílitelné, co má sociální povahu nebo co může být součástí společenského dění včetně umění, ideologie, náboženství, lidských vztahů, chování, technologie, techniky.

„*Kultura je konfigurace naučeného chování a jeho produktů, jež jsou sdíleny a předávány členy určité společnosti.*“ (Linton)

SUBKULTURA

Kultura – obecné vymezení:

„Kultura neboli civilizace je složitý celek, který zahrnuje vědu, víru, morálku, právo, obyčej a jiné schopnosti a návyky, jež si člověk osvojil jako člen společnosti.“ (Tylor)

„Kultura je konfigurace naučeného chování a jeho produktů, jež jsou sdíleny a předávány členy určité společnosti.“ (Linton)

... soubor specifických norem, hodnot, vzorů chování a životní styl, charakterizující určitou skupinu v rámci širšího společenství, případně tzv. dominantní či hlavní kultury, jíž je tato skupiny konstitutivní součástí.

- **ZNAK:** Viditelné odlišení od dominantní kultury.
Svébytná symbolika, jazyk.
- **VZNIK:** Na základě více činitelů – v kontextu sociální stratifikace (pravidelná interakce mezi příslušníky určité sociální vrstvy vede ke vzniku stejných postojových rámců k sociální realitě) – v kont. etnické diferenciaci - náboženské orientace – městského způsobu života - deviantního chování (deviantní chování jako důsledek sociálního učení uvnitř specifické subkultury Subkultury, které se významně vzdalují od dominantní kultury, ačkoliv odděleny úplně nejsou nikdy /prostituce, organizovaný zločin)
- **TENDENCE:** K vědomému sebeuzavírání do subkult. hranic (Židé)

KONTRAKULTURA: Subkultura, která vytváří a reprodukuje normy a hodnoty, které ostře kontrastují s analogickými normami a hodnotami dominantní či hlavní kultury. Nejde o pouhou odlišnost, ale o radikální odmírání, o vědomou kontradikci.

Subkultura mládeže: Typ subkultury vázaný na specifické způsoby chování mládeže, na její sklon k určitým hodnotovým preferencím, akceptování či zavrhování určitých norem, životní styl odrážející podmínky života.

Vzniká tam, kde se historicky a situačně zvýrazní odlišnosti životní filosofie a životního stylu mladých natolik, že se vytvoří specifický kulturní vzor.

Jelikož různé stylotvorné prvky životního způsobu nejsou vyhrazeny jen pro mládež je prosazováno, aby termín subkultura mládeže byl nahrazen pojmem „*dílčí kultura*“ jako vyjádření kulturní sounáležitosti mládeže s celou společností.

2.2 Antropologie jako věda o kultuře

Pro současnou antropologii je typický redukcionistický přístup ke kultuře. V protikladu k široké koncepci kultury jako adaptivního mechanismu, kterou zastávají představitelé kulturního materialismu a kulturní ekologie, vychází kognitivní a symbolická antropologie z předpokladu, že jednotlivé kultury jsou jedinečnými systémy znalostí, symbolů, kategorií, pravidel a organizačních principů, jež si osvojil šlovec jako člen společnosti. (Horáková 2012: 66)

George Ward Stocking (nar. 1928) ukázal, že do roku 1895 byla kultura chápána jako přechodný stav na žebříčku vývoje od primitivního období k civilizaci (ve smyslu evolucionistického pojetí kultura neboli civilizace)

Americký kulturní antropolog Franz Boas (1858 – 1942) Používá pojem kultura v plurálu (již Herder). Je tím, kdo jako první vehementně prosazuje kategorii kultura jako nehodnotící pojem. Vychází z odlišnosti mezi biologií a kulturou. Je zastáncem a prosazovatelem kulturního relativismu (viz. kapitola o Boasovi).

Američané Kluckhohn a Kroeber v roce 1952 v práci *Culture: a Critical Review of Concepts and Definitions* vymezili šest různých pojetí kultury:

- Popisné
- Historické
- Normativní
- Psychologické
- Strukturální
- Genetické

Americký kulturní antropolog Roger Martin Keesing (1935 – 1993) rozlišuje dvě základní skupiny teorií kultury:

1. Kultura jako adaptivní systém (různé kultury nevznikají pod kontrolou biologické evoluce nebo genů, ale představují prostředek adaptace)

- systémy, které slouží k přizpůsobení se lidských společností podmínkám daného prostředí

- kulturní změna je procesem nebiologické adaptace

- infrastruktura je neadaptivnější oblastí kultury

- ideační složky kultury mají své adaptivní důsledky

2. Ideační teorie kultury. V jejich rámci rozlišil tři rozdílné přístupy ke studiu kultury jako systému idejí:

A. kultura jako kognitivní systém

B, kultura jako strukturální systém (mýty, umění, jazyk, příbuzenství ...)

C. kultura jako symbolický systém (kultura jako systém symbolů a významů, na jejichž základě je organizována sociální interakce)

2.2.1 Interpretace kultur Clifforda Geertze

Geertz je považován za nejvýznamnějšího představitele současné symbolické antropologie. Byl přesvědčen, že cílem antropologie není objevování zákonů, kulturních vzorců a norem, ale spíše interpretace toho, co nazýval specifické „významové pavučiny“. Tyto „pavučiny“ považoval za esenci sociálního života lidí, které legitimují mocenské struktury a usměřňují lidské motivy nabízením smysluplných cílů v kulturně strukturovaném světě.

Jeho pohled na pojetí kultury nejlépe charakterizuje následující citát:

„Člověk je zvíře zavěšené do pavučiny významů, kterou si samo upředlo, nepovažují kulturu za tyto pavučiny a její analýzu tudíž za experimentální vědu pátrající po zákonu, nýbrž za vědu interpretativní, pátrající po významu. To, co hledám, je vysvětlení, interpretuji sociální projevy, jež jsou na povrchu záhadné.“

V Geertzově pojetí tato pavučina není ničím jiným nežli kulturou a úkolem antropologa je uchopit prostřednictvím antropologických metod a technik podstatu světa kulturních významů a symbolů. Podle jeho názoru je každá kultura jedinečná, a tedy s ničím nesrovnatelná entita.

Geertz nepovažuje kulturu za konkrétní vzory chování, ale chápe ji spíše jako soubor mechanismů, plánů, pravidel a instrukcí (něco jako počítačové programy), které řídí chování lidí. Kultura tak není výsledkem činnosti lidské mysli, ale je záležitostí symbolických systémů, které jsou mimo nás, ale kterých jsme součástí.

Má – li člověk nějakým způsobem fungovat, pak jen díky veřejnému systému významuplných symbolů neboli „Kultuře.“ Sám Geertz se ve své práci zaměřuje na tyto symbolické systémy a prostřednictvím jejich analýz pak dospěje k závěru o kulturních vzorcích, které se v těchto symbolech vyjevují. A právě symbol vymezuje ve své knize „Interpretace kultur“ a to jakýkoliv objekt, čin, událost, vlastnost nebo vztah, který slouží jako nositel pojmu – tento pojem je významem symbolu.

Podle Geertze existují kultury v čase a prostoru prostřednictvím jednotlivců, kteří jsou jejich nositeli. Každá kultura představuje „uspořádaný systém symbolů a významů, podle něhož dochází k sociální interakci“.

Podle Geertze je kultura veřejná, neboť veřejné jsou významy, které lidé přikládají svému jednání. Proto musí být kultury popsány z hlediska významů, jejichž prostřednictvím lidé vnímají, prožívají a interpretují realitu.

V tomto smyslu kultura představuje na jedinci nezávislou, relativně autonomní vrstvu reality — sémiotický systém, jehož základ tvoří veřejné symboly, které se konstituovaly v procesu sociální interakce.

Symbolem se mohou stát geometrické obrazce (křesťanský kříž, židovská hvězda), barvy („ekologická“ zelená, „revoluční“ červená), zvířata

(„pilná" včela, „věrný" pes" a „falešná" kočka), tělesné orgány a části těla („milující" srdce, „hrozivá" lebka se zkříženými hnáty), pracovní

nástroje („dělnický" srp a kladivo, „smrtící" kosa) aj.

Podle Geertze se prostřednictvím symbolů naše hodnoty stávají trvalými a snadno sdělitelnými. Symboly jsou vnějším zdrojem informací, který umožňuje člověku chápat a organizovat fyzický a sociální svět.

Podle Geertze se výklad kultury musí opírat o dokonalou znalost sociokulturního prostředí a situace, pochopení pravidel sociální interakce a analýzu jazykového kontextu. Přitom ale nesmí být antropologický výzkum omezen pouze na vnější, objektivní popis kultury tak, jak se projevuje v empiricky pozorovatelném chování.

Geertz proto klade důraz na hloubku porozumění sociokulturním jevům a procesům.

Geertzův požadavek výkladu kultury prostřednictvím kategorií porozumění a pochopení není založen na intuitivním vcítění do soukromých pocitů a postojů zkoumaných osob. Geertz je přesvědčen, že porozumění je možné dosáhnout empirickým výzkumem jejich veřejných projevů v procesu sociální interakce — studiem všemi sdílené skutečnosti.

Geertz svoji interpretaci kultur tedy zakládá na pochopení a znalosti kulturní reality, jež je sdílena všemi členy zkoumané společnosti. Jeho cílem je dospět k velkým závěrům z drobných, ale velmi jemně propletených údajů s přesně doloženými komplexními specifikacemi. Na kulturní realitu přitom pohlíží jako na interpretačně otevřený, složitě strukturovaný a vrstvený systém významů, ve kterém každá oblast lidského chování nebo výpověď o lidském fenoménu může být uváděna do nových kontextů a reinterpretována každou další osobou vstupující do problému.

Clifford Geertz patří k nejznámějším antropologům současnosti. Jeho originální literární styl a kontroverzní koncepce antropologie, jako literárního žánru, vyvolaly oprávněný zájem nejen ze strany antropologů, ale také sociologů a sociálních psychologů. Svůj podíl na tom, že Geertzova díla zapůsobila na představitele společenských věd, má jeho interdisciplinární přístup. Geertz ve svých pracích osobitým způsobem spojil teorie sociologů, filozofů, sémiotiků a teoretiků umění s poznatky získanými prostřednictvím antropologického terénního výzkumu. Pro úspěch jeho díla je ale rozhodující jeho interpretační schopnost, kterou opírá o sémiotickou teorii kultury a specifickou metodu „zhuštěného popisu". Proto jeho práce představují modelovou ukázkou současné symbolické antropologie.

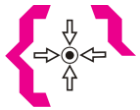

Otázky

Literatura

3 Vývoj antropologického myšlení

Cíle

Přehledně seznámit s antropologickým přístupem ke zkoumání. Představit antropologické směry a školy, tak aby student získal přehled o vývoji tohoto vědního oboru.

Časová náročnost

4hodiny

Pojmy k zapamatování

evolucionismus, paradigma, škola kulturních okruhů, psychologická antropologie, instituce, kulturní relativismus, strukturalismus

3.1 *Evolucionistická antropologie*

Počátky vědního oboru antropologie se kryjí s jejím prvním paradigmatem, dominantním v 19.století – evolucionismem. Antropologie v té době je vědou, která jde napříč vědními disciplínami. Jako příklad je možné uvést průnik se vznikající sociologií prostřednictvím sociobiologismu H. Spencera. Pro schematicismus a na základě překonání evolucionistických názorů je evolucionismus vědeckými kruhy kritizován.

V 60. letech 20.století dochází k oživení v podobě neoevolucionistické antropologie. Evolucionismus vychází z pozitivismu a opírá se o pět principů:

- ⊙ Stanovení univerzálních stádií vývoje lidstva
- ⊙ Biologická a psychická jednota lidstva
- ⊙ Komparativní metoda (cíl: doplnit chybějící prvky jednotlivých stádií)
- ⊙ Teorie konvergence (zákon omezených příležitostí)
- ⊙ Výzkum přežitků

Jednou z významných postav počátků antropologie je Edward Burnett Tylor (1832 – 1917) zakládající postava sociálních věd a kulturní antropologie.

Do antropologie zavádí termín animismus jako jedno ze stádií divošských kulturtermín animismus

Počátky kultury (Primitive Culture) z roku 1871

Je autorem první definice kultury:

„Kultura nebo civilizace je komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti.“

Další důležitou postavou evolucionismu je Lewis Henry Morgan (1818 – 1881), britský etnograf, antropolog a archeolog. Sám se zabývá studiem a terénními výzkumy života Indiánů. Autor evolucionistické teorie vývoje společnosti (divoštství - barbarství – civilizace)

Kritika klasického evolucionismu přichází na konci 19. století a je mu vyčítán:

- ⊙ spekulativnost
- ⊙ schematismus
- ⊙ nedůsledný historismus
- ⊙ nesystematický sběr antropologických dat v terénu
- ⊙ jednostrannost a vykonstruovanost evolučních modelů
- ⊙ podceňování difuzních a migračních procesů
- ⊙ evolucionismus je nakonec vystřídán difuzionistickou antropologií

Souhrn

Literatura

